

»PODMET« A NE »PREDMET« Pilarovo zasnivanje hrvatskog individualizma

ŽELJKO PAVIĆ

(Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«,
Zagreb)

UDK 1 (091) Pilar
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 25. 11. 1998.

Uvod

Praktično-filozofijski vidik hrvatskoga individualizma

Dosadašnje političke rasprave o problemu jedinstva hrvatskoga naroda temelje se uglavnom na prethodno zacrtanim političkim i geopolitičkim interesima koji često ostaju slijepi prema povijesnoj zbiljnosti, njezinim specifičnostima i njezinim stoljećima kumuliranim i neriješenim nacionalnim i međunacionalnim problemima. Nasuprot takovim jednostranim pristupima stoji djelo Ive Pilara (19. IV. 1874–3. IX. 1933), koji je, premda rođeni Zagrepčanin, dugo boravio u Bosni i Hercegovini, najprije kao tajnik Zemaljske banke i odvjetnički perovođa u Sarajevu, a potom od 1905. do 1920. kao odvjetnik u Tuzli.¹ Njegova geopolitička zapažanja o Bosni, njegovo uviđanje opasnosti srbijanske ekspanzionističke politike i nužnosti obrane hrvatskih interesa u BiH,² učinila su ga smjerodajnim ne samo za njegovo doba nego još više za naše vrijeme, makar se u nekim segmentima i ne slagali s njegovim ocjenama.

Pitanje jedinstva hrvatskoga naroda i svih hrvatskih zemalja nije za Pilara samo političko pitanje. On taj problem ne promatra samo općenito, kao geopolitički i strateški problem – on mu pristupa i s *filozofijskog* stajališta i to

¹ Isp. o tomu: Mladen Švab, »Životopis Ive Pilara«, u: *Zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, Zagreb, 1995, str. 39 i dalje. O životu i djelu Ive Pilara isp. u istoj knjizi: Antun Pavešković, »Tema Pilar«, str. 51–61; Dubravko Jelčić, »Umjesto vijenca Ivi Pilaru«, kao i popis njegovih radova (str. 45–50) i interpretacija (str. 43–44) koji je sastavio Mladen Švab. Također: Božidar Jančiković, »Nepoznati i prešućeni Ivo Pilar«, u: I. Pilar, *Uvijek iznova Srbija; Usud hrvatskih zemalja. Pro memoria. Svjetski rat i Hrvati. Diktat geopolitičkog položaja*, Zagreb, 1997, str. 143–148.

² Isp. o tomu posebice *Uvijek iznova Srbija* i *Zemljopis hrvatskih zemalja*.

upravo u namjeri da se stvore i svi oni *individualni* uvjeti koji bi omogućili ozbiljenje jedne takve političke ideje. Radi se naime o Pilarovoj knjizi *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma* koja je objavljena u Zagrebu 1922.³ Motivi pisanja takove knjige, koja samo prividno odudara od njegovih ranijih političkih i geopolitičkih radova, leže u izričitom *praktično-filozofijskom* usmjerenju njegova mišljenja politike. Navest ću ovdje samo dva takva motiva.

1. *Nužnost ujedinjenja »hrvatskih zemalja«*. Pod »hrvatskim zemljama« Pilar podrazumijeva »skup historičko-političkih pokrajina na jugu austro-ugarske monarhije, koje su nekad sačinjavale sastavni dio hrvatske države, u kojima stanuju još danas Hrvati kao pretežni ili barem znatni dio pučanstva. Prema ovoj definiciji spadaju u hrvatske zemlje Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna, Hercegovina i Istra«.⁴ S obzirom na geopolitički položaj tih zemalja, koje leže između Istoka i Zapada, koje su i geografski, kulturno i gospodarski razjedinjene, Pilar naglašuje »*da u povijesti nije poznat narod, koji bi imao težu i opasniju situaciju od one u kojoj se nalazi hrvatski narod*«.⁵ Izlaz iz te situacije i mogućnost ujedinjenja Pilar vidi u *paraliziranju* negativnih utjecaja tog položaja, tj. u jačanju jedinstva hrvatskoga naroda koje mu tek treba omogućiti da postane »podmetom« vlastite povijesti i političkih procesa, a ne da se on uvijek iznova srozava na razinu »predmeta« tuđih interesa, za volju kojih je hrvatski narod uopće tako razdvojen i nejedinstven. »Svoje političko jedinstvo moći će Hrvati očuvati samo u slučaju, ako budu politički, socijalno, gospodarski i kulturno bolje i jedinstvenije organizovani od naroda, koji ih okružuju i drže u vlasti spomenuta četiri velika, jedinstvena teritorija.«⁶
2. Tu »metafizičku« odredbu *predmetnog karaktera*, političkoj volji tuđih interesa prepuštenog hrvatskog nacionalnog bića, Pilar dakle zadobiva iz povijesno-političkog uvida u njegovu zbiljsku razjedinjenost. Iz te razjedinjenosti Pilar onda izvodi i nemogućnost konstituiranja jedinstvene svijesti jedinstva koja, kako na općoj tako i na individualnoj razini, predstavlja temeljnu smetnju ujedinjenju i to unutar samog hrvatskog naroda. »J e d a n od najnepovoljnijih momenata hrvatske sadašnjosti

³ O toj knjizi isp. Albert Bazala, »Ivo Pilar, Borba za vrijednost svoga 'ja'. Pokuš filozofije slavenskog individualizma«, u: *Zbornik za pučku prosvjetu*, Zagreb, 1924, str. 3–4; isti, »Dajte nam značaja (Dr. Ivo Pilar: Borba za vrijednost svoga 'ja'. Pokuš filozofije slavenskog individualizma)«, u: *Obzor* br. 1, Zagreb, 1922, str. 89.

⁴ Pilar, *Zemljopis hrvatskih zemalja*, str. 5.

⁵ Previđanje te opasnosti, odnosno – kako kaže sam Pilar – »diktata geopolitičkog položaja« znači za njega nužnost da se snose »najteže kazne za taj neposluš« (*Usud hrvatskih zemalja*, str. 149), čega hrvatski narod po Pilaru do sada nije bio svjestan.

⁶ *Ibid.*, str. 148.

je gubitak samosvijesti i vjere u svoju snagu i sposobnost samoodržanja.⁷ Taj »gubitak samosvijesti« znači za Pilara istodobno gubitak *subjektivne* uloge u povijesti, čistu *izručenost* tuđim interesima i kontingenciji povijesno-političkih gibanja, *puku predmetnost* faktičnog opstojanja koja utoliko ne može biti dorasla zadaćama jednog zbiljskog *subjekta povijesti*: »Sva nutarnja rastrganost hrvatske povijesti, sva tuga i nevolja naše sadašnjosti polazi odatle, što hrvatski narod nije nikada bio dorastao zadaćama, koje mu je priroda njegove domovine neumoljivo postavljala i što državni okvir, u kom je hrvatski narod živio, nije shvatio dužnosti, koje prama hrvatskom narodu ima, koli prama njegovoj historičko-političkoj ulozi, toli prama geopolitičkoj prirodi hrvatskih zemalja.«⁸

I upravo ovdje zadobivamo vezu između Pilarovih geopolitičkih studija i spomenutog djela *Borba za vrijednost svoga »ja«*. U tom je djelu upravo riječ o načinima, na koji hrvatski narod (općenito) i njegov pojedinac (posebno) mogu postati *podmetom* vlastite povijesti i političkoga usuda. To što Pilar u podnaslovu koristi riječ »slavenskog individualizma« treba se uzeti s krajnjom zadržkom, ukoliko se zna da su njegovi zbiljski politički interesi usmjereni izričito na jačanje samosvijesti hrvatskoga čovjeka kao individualne pretpostavke za mogućnost ujedinjenja hrvatskoga naroda uopće te da je knjiga objavljena 1922, u doba Kraljevine SHS. Jer, u protivnom bi mu se moglo prigovoriti da on slavenski korpus promatra kao jedno narodno biće, što je za samoga Pilara nedopustivo s obzirom na njegov uvid u ekspanzionističku opasnost naših »slavenskih« susjeda. Postati »podmetom« otuda za Pilara znači – u kontekstu hrvatskog nacionalnog pitanja – sebeizdizanje iz slavenskog korpusa, samostalno oblikovanje povijesti putem kulturnog, socijalnog i gospodarskog »nadačavanja« naših istočnih i zapadnih susjeda, slavenskih i neslavenskih: »Težnja biti podmetom, a ne predmetom, sadržaje po mojem shvaćanju onu temeljnu ispravku, koju slavenski čovjek u opće, a hrvatski napose treba.«⁹ Sada se postavlja pitanje: koje su značajke tog »predmetnog« rastrganog i neosvijestjenog bitka hrvatskoga naroda?

Prvi fenomen koji uočuje Pilar odnosi se na »kolektivističku biološku formu razvitka« i pritom se poziva na Antu Starčevića koji vrlo oštro konstatira: »To je glavni uzrok, da je naš puk, koj u z a d r u g a h ž i v e, u gospodarenju razmerno g l u p l j i, n e s p r e t n i j i i n e o k r e t n i j i o d o n o g a, koj živi izvan zadruge.«¹⁰ Kolektivna formacija udruživanja učinila je hrvatski

⁷ Ibid., str. 93–94.

⁸ *Zemljopis hrvatskih zemalja*, str. 31–32.

⁹ *Borba*, str. 411.

¹⁰ Ante Starčević, »Govor izrečen u hrvatskom Saboru dne 20. XI. 1888.«, u: *Djela Ante Starčevića*, Knjiga: I, *Govori*, Zagreb, 1995, str. 353, kod Pilara na str. 11.

narod, po Starčeviću i Pilaru, neodgovornijim i pasivnijim, »ljenjim« i »nemarnijim«, ovisnijim, sraslim s prirodom u pukoj objektivnosti postojanja, bez volje za »neodvisnošću i samostalnošću« (Starčević), koja se po Pilaru – za razliku od Starčevića – ogleda ne samo u gospodarstvu nego i u cjelokupnom »biću« naroda. Tu svoju tvrdnju Pilar potkrepljuje Queteletovom biologističko-rasnom teorijom o »prosječnom čovjeku« (»moyen homme«), ali se ona mora uzeti s krajnjim oprezom, budući da u konačnosti zagovara jednu vrst biološke determiniranosti koja tom »prosječnom čovjeku«, u ovom slučaju u puku predmetnost uronulom i kolektivno određenom hrvatskom čovjeku, ne bi dopuštala nikakvu mogućnost zadobivanja subjektivne samosvijesti.¹¹ Ali je svakako bitan Pilarov uvid u *odsuće individualistički strukturirane samosvijesti*.

Iz tog nedostatka proistječe po Pilaru drugi fenomen: pasivan stav prema životu i vlastitoj individualnosti koji *vrhuni* u krajnjoj opasnosti »da slavenski narodi ne mogu razviti svoj vlastiti individualizam, nego da i individualizam recipiraju od drugih naroda, kao što se je to po mom mnijenju i dogodilo«. ¹² Zbog te pasivnosti propala je i borba za »hrvatski svjetonazor« ili, kako kaže sam Pilar, za »svjetozrenje« ¹³ i to iz razloga što se napredna hrvatska mladež u »prvom desetljeću XX. stoljeća« borila za njega polazeći od »Marx-Lasalle-ovog socijalizma« koji je pogodio pasivnom kolektivističkom duhu i time nije mogao poslužiti kao sredstvo njegova prevladavanja. U toj se tvrdnji Pilar poziva na Masaryka, koji mu je bio velikim uzorom prilikom pisanja ove knjige i koji je po Pilaru »s pravom isticao antiindividualističku crtu Marksizma i njegov amoralizam«. ¹⁴

Treći fenomen, na kojem Pilar pokazuje »predmetniti« karakter slavenskoga bića, jest *unutarnja rastrganost između (predmetnog, pasivnog) bitka i*

¹¹ Isp. Adolphe Quetelet, *Essai sur l'homme de ses facultés ou Essai de Phisique sociale*, Pariz, 1835, posebice drugi svezak.

¹² *Borba*, str. 13.

¹³ Pilar pod »svjetozrenjem« podrazumijeva »jedan po mogućnosti zaokruženi sistem shvaćanja svijeta i odnosa pojedinca prema svijetu« (*Borba*, str. 13). Zanimljivo je na ovom mjestu istaknuti što Pilar misli o »nosivosti« filozofijskoga nazivlja i jeziku uopće – i to upravo na primjeru spomenute riječi: »Taj 'nazor na svijet' što ima odgovarati njemačkom 'Weltanschauung' označujem sa riječi 's v j e t o z r e n j e'. To je do duše kovanica, ali ja držim, da mi na poprištu filozofske i znanstvene terminologije u opće ne možemo proći bez takovih. Mi smo prije 80 godina preuzeli jezik onoga kraja, gde je naš narod najprimitivnije živio, te za prije navedene grane u opće ne možemo naći zgodnih pojmova. A meni se čini kulturnim siromaštvom, ako za ovako važan i aktuelan pojam, kao što je s v j e t o z r e n j e, ne imamo precizne riječi u svom jeziku« (ista str., bilj. 2). Pilar ovdje očito cilja na nametnutu jezičnu reformu Vuka Karadžića kojom su potisnute gotovo sve apstraktne kategorije ćirilo-metodijevske tradicije. Isp. o tomu Anto Knežević, *Filozofija i slavenski jezici*, Zagreb, 1988, str. 26 i dalje.

¹⁴ To je Pilarova parafraza uzeta iz Masarykove knjige: *Zur Russischen Geschichts- und Religionsphilosophie*, 1913, sv. I, str. 307, 375, 378; kod Pilara na str. 14.

(subjektivnog, aktivnog) *trebanja*, koja se s jedne strane očituje u »mesijanističkom raspoloženju« očekivanja »spasa izvana« i s druge strane u trajnom osjećaju »boli« i »melankolije« – uvid koji Pilar preuzima od Vladimira Dvornikovića. Međutim, dok Dvorniković u tomu vidi »njeku 'rasnu slavensku prabaštinu'«, koja bi onda predstavljala neprevladivu determiniranost, Pilar u njoj vidi upravo onaj povijesno nataloženi momenat koji u danome trenutku treba poslužiti kao pokretalo za oslobađanje od pukog *bitka-u-predmetnutosti*. Stoga on pojašnjuje »da je slavenska melankolija tek talog tisućljetne naše boli nad našom nutarnjom i vanjskom nevoljom, tugovanje nad svim onim, što smo već izgubili, i što svaki od nas svaki dan gubi, tugovanje nad gubitkom najboljega dijela našega 'ja' koji prolazi u tutanj, u 'ničevo', jer mu mi oblika dati neznamo, pak je naša historija gotovo više nazadovanje nego napredovanje. Slavenska je melankolija oborina tisućljetne tuge nad izgubljenim i pokvarenim našim životom i bićem«. ¹⁵ Primijene li se ovi Pilarovi izričaji isključivo na »hrvatsko biće«, onda to prvo znači da ta »melankolija« i »bol« proistječu iz izvanjskih čimbenika, koji se zrcale u krajnje opasnom i rastrganom geopolitičkom položaju »hrvatskih zemalja«, i unutarnje strukturiranosti na temelju »kolektivne svijesti« i kolektivističkog društvenog bitka u cjelini. S druge strane, za razliku od Dvornikovićeve »rasne slavenske prabaštine« Pilar naglašuje *iskustvo gubitka* »najboljega dijela nešega 'ja'«, koje se očituje upravo kroz melankoliju i bol. To iskustvo i to trpljenje boli i melankolije treba po Pilaru poslužiti za ponovno zadobivanje tog »najboljeg dijela« i on to razumije kao tijek postajanja predmeta podmetom, pasivnog objekta aktivnim subjektom povijesti i svoje vlastite sudbine, individuum koja u svojoj snazi i moći tek treba biti *priznata* od drugih individua, bile to države, narodi ili pojedinci. To je »ideal« koji Pilar stavlja u zadatak »naposeb« hrvatskom narodu. Iskustvo gubitka treba se pretvoriti u iskustvo *do-bitka*.

Iz te zbiljske pozadine postaje razumljivo i njegovo *filozofijsko* objašnjenje odnosa »predmeta« i »podmeta«: »Podmet je onaj pojam, o kome se nešto iskazuje, dočim je predmet pojam, na koji podmet djeluje«. ¹⁶ Odnos podmeta (subjekt) i predikata (objekt) jest, kako kaže sam Pilar, glavni predmet spoznajne teorije, ali s obzirom na njegov primarni cilj, a to je zadobivanje jake individualne samosvijesti hrvatskoga bića kao subjekta svoje vlastite povijesti, Pilar izričito naglašuje da ga ne zanima taj »metafizički« vidik subjekt-objekt-odnosa, nego mu pristupa »sa gledišta praktične filozofije«, ¹⁷

¹⁵ *Borba*, str. 405.

¹⁶ *Ibid.*, str. 405–406.

¹⁷ *Ibid.*, str. 406. Polazeći od toga »da je baš filozofski problem individualizma najvažnije pitanje slavenskoga plemena« (*ibid.*, str. 15) Pilar uvodno zaključuje »da se radi o najvažnijem praktično-filozofskom pitanju cijelog slavenskoga plemena« (*ibid.*, str. 16).

što je posve razumljivo imaju li se u vidu sve konkretne implikacije takova pristupa po sudbinu hrvatskoga naroda uopće. Teorijsku potporu takovu pristupu Pilar – što je znakovito – nalazi u »zakonu o nepropadljivosti energije«, tj. u uvjerenju da ni jedan napor ne može ostati uzaludan, nego da bi upravo mogao doprinijeti cilju koji je zacrtao upravo sam Pilar: sebeuzdizanju, »harmoniziranju« i »ojačavanju« »hrvatskog individualizma«, što on smatra neizostavnim pretpostavkama njegova ozbiljenja kao povijesnoga subjekta.

Ovdje još ostaje nerazriješeno što Pilar podrazumijeva pod »individualizmom«. Tu on iznosi svoje naglašeno *aktivističko* stajalište polazeći od toga »da je podmet (subjekt) onaj pojam, koji se nalazi vazda u nekoj djelatnosti, a predmet vazda u nekome stanju trpnosti (pasivnosti). Podmet se uopće neda drugačije pomisliti i upotrebiti, nego u stanju djelatnosti, jer svaki samostavnik, čim postaje podmetom, dolazi odmah i nužno u djelatno ili tvorno stanje; dočim predmet, kako mu već samo ime kazuje, vazda u trpno stanje«. ¹⁸ Pred hrvatskim čovjekom stoji ideal »da bude u životu što više podmet«, ¹⁹ tj. on treba sabiranjem svojih »eneržija« biti »pobjednikom« u životu, dokinuti svoju predmetnu raspoloživost i prepuštenost trpljenju određenosti kontingencijom. Ta pobjeda odnosi se koliko na prirodu toliko i na društvo i tek kroz nju čovjek stječe svoju individualnost i subjektivnost s onu stranu svakog »izrabljivanja«. Sada razumljivom postaje i Pilarova, na Masaryka se pozivajuća odrednica individualizma kao »nastojanje oko što potpunijeg razvitka i usavršavanja pojedinačke ličnosti unutar ljudskoga društva«. ²⁰ To »oko što potpunijeg« upravo znači da Pilar uopće ne vjeruje u mogućnost postizanja apsolutne subjektivnosti – ona po njemu pripada samo Bogu ²¹ – čovjek ne može dostići taj »ideal«, ali mu se svakako može približavati i time stjecati »najveću moguću vrijednost u svom životu. On nužno postaje značajem«. ²² Ali ta se vrijednost ne sastoji samo u kreposti sebeusavršavanja u individualnosti i subjektivnosti: ona naprotiv mora u sebi istodobno sadržavati *krepost svjesnog trpljenja*, jedno svjesno biti-podmetom obitelji, narodu, državi, bližnjem uopće. Tek to čini Aristotelovu »zlatnu sredinu« (τὸ μέσον) kao »bivstvo svake krijeposti«, odnosno *duboke etičnosti čovjekova života*.

¹⁸ Ibid., str. 406.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid., str. 15; isp. također Masaryk, *Zur Russischen Geschichts- und Religionsphilosophie*, str. 376.

²¹ »Apsolutni subjekt je samo Bog, i to njegovo svojstvo izraženo je u aseiteti, u apsolutnoj razriješenosti od svega, što je izvan njega samoga. Čovjek se pak nikad ne može razriješiti od svoga života i njegovih zakona i prirodnih okvira, obitelji, naroda i države, i zato prama ovim pojavama ne može apsolutno zauzeti kondiciju podmeta, nego mora biti često i predmetom.« (Borba, str. 412)

Vidimo dakle da Pilar problemu nastanka i razvoja individualnosti pristupa izričito praktično-filozofijski i to konkretno vezano za sudbinu hrvatskoga naroda. Njegov uvid u potrebu jačanja njegova individualizma počiva na njegovim konkretnim povijesnim i političkim zamjedbama koje – s onu stranu svih metafizičkih načina postavljanja pitanja – upravo omogućuju sagledavanje mogućnosti *postajanja* hrvatskoga naroda zbiljskim subjektom vlastite povijesti i njegova prevladavanja puke predmetnosti i raspoloživosti vlastita bitka u izrabljenosti tuđim interesima, pri čemu Pilar nikako ne zaboravlja ni nužnost spomenute »zlatne sredine«, što ovdje podrazumijeva ne samo »podmetnutost« pojedinca obitelji, narodu, državi, nego i spremnost na svaku vrst kompromisa s drugim političkim i povijesnim subjektima koji neće ugroziti tu individualnost i njezin daljnji razvoj.

U nastavku ću pokušati osvijetliti bitne sastavnice Pilarova nauka o vlastitom »Ja« najprije u odnosu prema *životu* kao najopćenitijoj kategoriji Pilarove praktične filozofije (prvi dio), iz kojeg bi onda postao razumljiv i njegov nauk o samobivstvu Ja (drugi dio). U trećem dijelu trebaju se iznijeti na vidjelo implikacije tog Pilarovog shvaćanja individualizma za mogućnost uzdizanja hrvatskoga naroda iznad njegova pukog *predmetnog* bitka.

1. Princip afirmacije života

U svojoj prethodnoj danosti život je za Pilara »činjenica« koje čovjek postaje svjestan relativno kasno. Tematiziranje života i njegova smisla započinje »tek onda, kad osjetimo težinu života«,²³ tj. kada se pojedinac izravno suoči s težinom vlastite egzistencije i nužnošću da svu tu težinu preuzme na sebe. To suočavanje Pilar nazivlje »protest proti životu«. Taj protest nije kod njega mišljen negativno, tj. kao pokušaj nijekanja ili izbjegavanja vlastitih životnih problema, nego on upravo obratno predstavlja temeljni način njegova *afirmiranja*. Pred životom nema uzmicanja – on je danost pred kojom se čovjek ne može izmaći: »hoćeš, nećeš valja zauzeti stanovište spram njemu«. ²⁴ To zauzimanje »stanovišta« spram života može po Pilaru biti trostruko: mi se, *prvo*, možemo *prepustiti* životu i dopustiti da budemo nošeni bujicom njegove kontingencije, tj. slučajnosti koje dolaze izvana i na koje uopće ne želimo utjecati. Nasuprot tomu mi, *drugo*, možemo afirmirati život putem njegova *svjesnog oblikovanja*, tj. putem preuzimanja odgovornosti za njegov tijek. I, *treće*, život se može *negirati* najprije putem teorijskoga uvida »da život neima smisla ni svrhe, i zato napuštamo ambiciju uplvisati nanj i dati mu bilo kakvi smjer i

²² Ibid.

²³ Ibid., str. 36.

²⁴ Ibid., str. 37.

sadržaj«. ²⁵ U prvom i drugom slučaju imamo jednako prepuštanje »eventualnostima« života. Nasuprot tomu, afirmirajući stav spram života jest po Pilaru logička posljedica čovjekova *vrijednosnog* poimanja vlastita »Ja«. To jest, ukoliko čovjek samoga sebe doživljava kao vrijednost i ukoliko u vlastitu opstojanju nalazi trajni smisao, on na temelju toga također stječe uvid u nužnost afirmacije svojega života kao afirmacije vlastite vrijednosti.

Pored doživljaja vlastite vrijednosti Pilar kao drugi uzrok nužnosti afirmiranja života navodi organsku težnju svega živućeg za samoodržanjem. Ta je težnja biologijski imperativ, ona je već sadržana u nagonskoj strukturi čovjeka, kojoj nasuprot stoji čovjekov umni razvitak. Ljudska umnost, koja je povijesno izgradila i poznate *svjesne oblike negiranja života* i koja se s druge strane *antropologijski* mnije kao svjesno potiskivanje prvenstva nagonске strukture, oslabila je po Pilaru onaj izvorni nagon za samoodržanjem: »Pošto su pako instinkti psihološki elementi, koji u prvom redu služe održanju života, to je u gdjeokojem pogledu umni razvitak ugrozio i održanje ljudskoga života. To se najbolje vidi baš u pitanju samoodržanja i samoubojstva. Samo kod čovjeka je samoubojstvo stalni pojav, pojav u masi«. ²⁶ Budući da čovjekova umnost kao takva sadrži tu mogućnost negativnog odnosa spram života, teorijski odnosno svjesni odnos prema životu ne može imati prvenstvo u odnosu na praktični, tj. voljni, u kojem nužnost samopotvrđivanja života u potpunosti izlazi na vidjelo. ²⁷

Pilar na više mjesta izričito kritizira jačanje ljudske duhovnosti na štetu čovjekove tjelesnosti, iz koje on izvodi onu primarnu praktičnu nužnost afirmacije života. ²⁸ Premda kršćanstvo izričito postulira čovjekovu vlast nad prirodom i time po Pilaru služi »perfekcioniranju« života, ono s druge strane očituje *prezir prema tjelesnosti i tvarnosti*, prema prirodi uopće, čime dolazi do narušavanja »ravnovesja« između duha i tijela. U tomu Pilar zastupa strogi *psihofizički paralelizam*: »Iz zakona 'Quod non est in sensu, non est in animo' slijedi, da naš duh može stvarati samo one predočbe, za koje je gradivo primio putem svojih sjetila«. ²⁹ Duševnost i tjelesnost su »dvije tračnice« na kojima se

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., str. 40.

²⁷ Utoliko ni teorijska afirmacija ne može imati prvenstvo nad praktičnom: budući da teorijsko potvrđivanje može biti samo puki svjetonazor koji se zadovoljava time bez zahtjeva za praktičnim ozbiljenjem te intencije, »teoretsku afirmaciju moramo pretvoriti u praktičnu afirmaciju. To znači, da moramo na najbolji mogući način praktički riješiti problem života, da mu moramo dati – u koliko to do nas stoji – najljepšu formu i najbolji sadržaj. Moramo naučiti, da je naš život problem, najvažniji problem, koji nam je riješiti« (ibid., str. 41).

²⁸ Usp. ibid., npr. na str. 109–116, str. 208 i dalje.

²⁹ Ibid., str. 28. O psihofizičkom paralelizmu kod (Aristotela i) Akvinskog, na kojeg se ovdje Pilar izravno poziva, usp. npr. Walter Brugger, *Grundzüge einer philosophische Anthropologie*, München, 1986, str. 311 i dalje.

odvija naš cjelokupni život i zanemarivanje prve vodi u *spiritualizam*, a druge u *materijalizam*.³⁰ A »pretjerani spiritualizam« jest po Pilaru upravo temeljna značajka cjelokupne dosadašnje europske kulture, u kojoj je gospodarenje nad prirodom postao glavni imperativ, u odnosu na koji je i sam čovjek izgubio svoju vrijednost: »Naša kultura jednostrano se je bacila na to, da povećaje, organizuje, iscrpljuje snagu izvan čovjeka, a previdjelo se, da je čovjek sam, ljudski život da je u sebi najvažniji, da se čovjek osjeća nezadovoljnim, poniženim, umanjenim u ovom orkanu raspojasanih eneržija našeg kulturnog života«. ³¹ Kršćanski antropocentrizam, koji svoj temelj ima u starozavjetnom razumijevanju čovjekova odnosa spram prirode, okrenuo se tako protiv samoga sebe: iscrpljivanje prirode kao *vrijednosti* učinilo je samoga čovjeka bezvrijednim. Smisao i vrijednost čovjekove egzistencije fundiraju se u vrijednosti prozvedenih dobara, ne u čovjeku samom. Vladavina čovjeka nad prirodom (Stari zavjet, John Locke) pretvorila se u *zlatno tele* čovjekova sebestopčinjavanja tom vladanju, u kojem je čovjek postao obezvrijeđen jednako koliko i priroda.³² Ljudski život jest fundamentalna vrijednost svake kulture i civilizacije i on se po Pilaru ne može promatrati u suprotnosti s prirodom. Priroda nije za Pilara nikakav drugobitak duha, horizont njegova samootuđenja (Hegel), već njegovo izvorno obitavalište, za koje čovjek mora snositi *odgovornost*, budući da mu je ona povjerena od Boga. U tom zahtjevu *etičkog odnosa spram prirode* Pilar nam se pojavljuje kao predšasnik Hansa Jonasa i današnjih brojnih eko-filozofijskih pokreta. S druge strane, njegovo *rehabilitiranje tjelesnosti* i kritika spiritualizma polazi od modernističkog stajališta da

³⁰ Po tom kriteriju može se po Pilaru uvidjeti u kojoj mjeri je jedna kultura spiritualistička ili materijalistička i vegetativna: »Ja se ne žacam ustvrditi, da pojam duše i nanj vezani razvitak pojedinačkoga jastva nije toliko produkt kulture, koliko je uzrok i stvarajući elemenat kulture. Formulacija pojma duše tvorevina je jedne pasmine, spiritualistički osobito obdarene, u kojoj je od životinjske vegetativnosti razlučeni, čisto duševni (spiritualni) život bio tako bujno razvijen, da je prije ili kasnije kao posebna predočba morao doći do svijesti. Gdje ova rasa nije bila sasvim čista, te je vegetativna sfera počela opet da preplavljuje spiritualnu i time prouzrokovala padanje kulturne razine, tamo je nastala dogma o ljudskoj duši, i kušalo se dogmatskim putem spasavati ugrožavati spiritualistički dio ljudske svijesti« (ibid., str. 33).

³¹ Ibid., str. 247.

³² »Nu ako je židovski antropocentrizam uz njegov monoteizam postao osnovkom moderne kulture, on je imao i svojih teških poroka. Izvanredno se podiglo svijest čovjeka, što je čitav svijet smatrao svojim danom mu od Boga, ali se je tim pomeo pravi odnošaj između čovjeka i prirode. Čovjek je u svojoj preuzetnosti počeo prirodu smatrati svojom robinjom, osjećao se riješen svih veza s njom, on je izgubio osjećaj svoje nerazdružive veze s prirodom, svojih dužnosti prema njoj, svoje vezanosti na prirodne zakone i to ga je zavelo na krive putove. Židov ne ljubi prirode, to je praktična posljedica starozavjetnog antropocentrizma.« (Ibid., str. 209) Pilar tomu suprotstavlja težnju »moderne arijske kulture« za ljubavlju prema prirodi i za povratkom prirodi (Rousseau), jer bez te ljubavi nije po Pilaru moguće ni potpuno ozbiljenje svih čovjekovih »eneržija«, tj. jednog antropocentrizma koji nije mišljiv izvan svoje prirodne ukorijenjenosti, a time ni antropocentristički u starozavjetno-lockeovskom smislu.

kršćanstvo – premda je pošlo od čovjekova jedinstva s prirodom i nauka o psihofizičkom paralelizmu – upravo u te dvije točke nije udovoljilo tom zahtjevu: »Davajući visoku cijenu spiritualizmu i spiritualističkim smjerovima u kulturnoj historiji mislio sam, da mi je dužnost upozoriti i na opasnosti, koje iz njega proizlaze. Najveća opasnost leži u jednostranosti, koja vodi do životomrznosti i protujastvenosti. To je pak sudbina, koje se i kršćanstvo u raznim svojim formama nije moglo obraniti.«³³ Treći moment Pilarove kritike, koji ovdje izlazi na vidjelo, očito se tiče modernističkoga tumačenja kršćanskoga nauka o drugom životu, u odnosu na koji konačni ljudski život predstavlja samo pripravu, hodočašće i prijelaznu postaju na putu do vječnoga života. Iz toga onda Pilar izvodi zaključak »životomrznosti i protujastvenosti«: vrijednost konačnoga života bezvrijedna je u usporedbi s vječnim životom i uzdizanje vlastitoga Ja protivi se izvornom kršćanskom zahtjevu za poniznošću. Pilaru bi se ovdje najprije moglo uzvratiti da kršćanstvo čovjekovo odrođavanje od prirode smatra kao kaznu za istočni grijeh i da prekomjerni »spiritualizam«, za koji on optužuje kršćanstvo odnosno Židove, ne proistječe iz izvornog kršćanskog nauka, nego upravo iz spomenutog poremećenog praodnosa. Zahtijevajući odgovornost prema prirodi Pilar ostaje na toj izvorno kršćanskoj crti. Drugo, životomrznost, koja bi po Pilaru mogla biti jedna od glavnih *negativnih* implikacija kršćanskog nauka o životu poslije života, nikako ne može biti stavljena na teret istog tog kršćanstva u njegovu izvornom obliku i to upravo polazeći od temeljnih etičkih imperativa koje zastupa kršćanstvo, među kojima prvo mjesto zauzima sam život. I, treće, prigovor protujastvenosti mogao bi biti opravdan samo u onoj mjeri u kojoj bi se moglo pokazati da kršćanski nauk ne polazi od slobodne volje pojedinca. Čini se da Pilar ovdje previđa fenomen *slobodne vjerničke odluke* koja upravo izvire iz onog najosobnijeg, onog što izvorno pripada »jastvu« svakog pojedinca.

Ne postavljajući granice individualnom razvoju osim onih »prirodnih« i društveno-povijesno uvjetovanih, Pilar u svojoj *liberalnoj* koncepciji individualnosti ne dopušta nikakve životosvjetovne ograde, pa ni one religijske naravi. U tomu je on izravni i zgodimice vrlo radikalni baštinik moderne. Život za njega nije nikakva metafizička kategorija, već prva i zadnja izvjesnost egzistencije, »velika rijeka« događanja, horizont svakog mogućeg iskustva, i taj *moj život*, to što jedino *imam*, moje vlastito Ja ima prednost pred svakom drugom danošću. »Ljudski život u subjektivnom smislu je skupina svih onih objektivnih dogodovština izvanjega svijeta, koje su mi u mom pojedinačkom duševnom životu do svijesti došle. Što mi nije došlo do svijesti, to nisam doživio, za mene subjektivno ne postoji.«³⁴ Onda ne postoji ni objektivna spoznaja: svijet

³³ Ibid., str. 33.

³⁴ Ibid., str. 34.

nije ništa drugo do individualno-subjektivno spoznati svijet, ali ne u smislu jednog transcendentnog postignuća koje bi bilo *općevažće*, već prije u smislu suvremene filozofije egzistencije i analitičke filozofije kao moj »nabačaj svijeta« ili moj »opis svijeta« koji u apsolutnom smislu važi za mene koliko teorijski toliko još više kao neodložna uputa djelovanja. Subjektivna spoznaja objektivnoga svijeta jest po Pilaru mojega »svjetozrenja« i postupanja, po kojima ja uopće jesam. Pitanje mogućnosti zadobivanja *objektivne* spoznaje uopće ne zanima Pilara. Njega zanimaju konkretne posljedice tog subjektivnog odnosa prema svijetu i mogućnost sebeuzdizanja zbiljske osobe iznad »rijeke« konkretnoga života i sebepoimanja u tom isječku sveopćeg kozmičkog događanja.

Život se treba spoznati u cjelini kako bi iz te cjeline postao razumljiv i svaki pojedinačni život. Da bi se moglo raspolagati vlastitim životom i njegovim tijekom, mora se spoznati zakonitost života uopće.³⁵ To s povijesnog stajališta za Pilara najprije znači rasvjetljavanje odnosa između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Sadašnjost za Pilara nije nikakva logički ustvrdiva konstantna odredba. Budući da je život u neprestanoj mijeni, sadašnjost se pojavljuje samo kao *trenutak prijelaza* između prošlosti i sadašnjosti, kao trenutak u kojem budućnost postaje prošlošću. Sadašnjost je tako horizont susreta budućeg i prošlog, horizont borbe između poznatog i nepoznatog, između već ozbiljenog praktičnog sadržaja života (proživljeni život) i toga što ga kao novo dovodi u pitanje. Gledano strogo logički, sadašnjost nema nikakvog praktičnog sadržaja,³⁶ ona je čisti prelazak.³⁷ Ona je prizornica borbe s nado-

³⁵ »Mi moramo spoznati svoj život u njegovoj cjelini i u njegovim dijelovima. Mi moramo nastojati, da stanemo tako visoko, da ga možemo posmatrati kao cjelinu, da si možemo o njemu stvoriti objektivni sud, koli o cjelini, toli o dijelovima i da možemo točno razabrati odnose i razmjere cjeline njegove prema dijelovima njegovim.« (Ibid., str. 43)

³⁶ Pilar očito ne razumije sadašnjost kao trajno prisuće, već samo kao čisto bivanje mogućnosti (budućnost) zbiljnošću (prošlost): »Upoznanje svoje prošlosti je najlakše, ona svakom čovjeku, koji iole misli i stoji dosta visoko, da si stvara u opće sud o svome životu, leži jasno pred očima. Spoznanje sadašnjosti već je teže, jer ona je trenutak i već po psihološkim zakonima nije moguće svaki trenutak imati potpunu svijest o cijelosti svoga života. Zato tako malo ljudi shvaća znamenovanje svoje sadašnjosti. Čovjek si u tom pomaže i ne shvaća sadašnjost strogo logički, kao svakodobni trenutak, nego pojam sadašnjosti proširuje na veće vremenske odsjeke, dane, tjedne, mjesece i godine. Jer najstroža interpretacija pojma sadašnjosti u opće bi uništila njezin praktični sadržaj, ona bi postala tako tanak pojam, koji u opće nebi imao sadržaja. Sadašnjost bi spala na sasvim tanku, zapravo nevidljivu crtu između sadašnjosti i prošlosti« (ibid., str. 43–44). Gledano ontologijski bitak ne može biti mišljen kao stalno prisuće, već samo kao bivanje koje tek u ovim (konvencionalnim) raščlambama vremena pokazuje stalnost koja je svojstvena bitku, dakle opet samo s obzirom na praktični sadržaj života i njegove ciljeve.

³⁷ Prelazak ili bivanje tvori po Pilaru bit vremena i sa stajališta čovječje svijesti: »Vrijeme nije nego projekcija sljednosti psiholoških pojava, koji prolaze kroz usku kapiju jedinstvene ljudske svijesti, kano i činjenice, da je svaki ljudski život, kao nosioc svijesti, u svom trajanju ograničen« (ibid., str. 48). Ljudski život predstavlja vremensku određenost, on je tijekom bivanja, sa-

lazećim koje može biti očekivano, ali nikad u cijelosti poznato. Sa stajališta zahtjeva za održanjem i afirmacijom života budućnost se uvijek iznova pojavljuje kao ono prijeteće, kao to što izravno može ugroziti život. Otuda važnost upoznavanja budućnosti i mogućih pravaca budućeg razvoja života.

Na razini mitološke svijesti čovjek se služio raznim proročanstvima i gatkama. U tomu se po Pilaru ogleda primitivna uobrazilja »da je čovjek kadar prozreti velo, kojim je zastrt saiski kip budućnosti«. ³⁸ Ta se samoobmana ukida već na početku grčkoga mišljenja, s Leukipom i njegovim uvidom u uzročnost kao zakon po kojem se ravna svo događanje u svijetu. Događaji u životu ne tumače se više kao posljedice puke slučajnosti ili sudbine, što je bio slučaj na razini mitološke svijesti, nego se sada promatraju unutar slijeda uzroka i posljedica. Pilar vjeruje da je spoznaja budućnosti moguća upravo na temelju te kauzalne sheme tumačenja, ali pritom pravi jasnu ogradu prema kojoj ta kauzalna shema nije nikad u stanju u cjelini »oplesti« i istumačiti cjelokupnu zgradu svijeta. ³⁹ Ali ona svakako otvara vazda nove perspektive i mogućnosti afirmacije života zato što pojedinca dovodi u korelativni odnos spram prošlosti i budućnosti, u kojem se njegova sadašnjost pojavljuje kao izraz (zakonitost) tog odnosa. To međutim ne znači da je čovjek potpuno determiniran tom zakonitošću, budući da bi onda bio besmislen svaki govor o slobodi volje. S druge strane, ta slobodna volja ne može biti apsolutna upravo zbog postojanja ove (konačne) uzročnosti. I tu Pilar bira srednji put između determinizma i indeterminizma: »Deterministi imaju samo u toliko pravo, što sloboda ljudske volje nije apsolutna, nego relativna. Ona je ograničena i to ne samo ograničenošću naše spoznaje, nego i ograničenošću sila, s kojima raspolazemo, tj. ograničenošću naše naravi u opće«. ⁴⁰ Za razliku npr. od Kanta, koji empirijsku determiniranost jedne radnje nastoji povezati s etičko-metafizičkim indeterminizmom, ⁴¹ Pilar izričito u pogledu na čovjekove praktične

mozbiljenja i samoafirmiranja života u njemu samom, ali pod vidom ograničenosti trajanja tog tijeka. S druge strane, ljudska svijest pojavljuje se ovdje kao jedinstvo sukcesivno tekućih »psiholoških pojava«, ona je jedinstvena struja doživljavanja, u kojoj dolazi do zalančavanja prošlosti i budućnosti u sadašnjost kao horizontu doživljenoga i intendiranoga sadržaja.

³⁸ *Ibid.*, str. 45.

³⁹ »Tako cijeli izvanjski svijet, i mi sami kao dijelak istog postajemo jedan red u pletivu toga neograničenoga nexusa uzročne zakonitosti. Mi nismo još dospjeli do toga, da bismo čitavi svijet opleli mrežom kauzalne zakonitosti, a niti ćemo ikada dospjeti. Uvijek će biti pitanja, koja slabi ljudski um neće moći shvatiti, i mi ćemo se morati sknaditi u tugaljivom: ignoramus et ignorabimus.« (*Ibid.*, str. 46)

⁴⁰ *Ibid.*, str. 47.

⁴¹ To se vrlo pregnantno izražuje u Kantovu stavu: »sve radnje umnih bića, ukoliko su pojave (ukoliko se zatiču u bilo kojem iskustvu), stoje pod prirodnom nužnošću; ali iste te radnje, čisto odnose na umni subjekt, i njegova sposobnost da djeluje po čistom umu, slobodni su« (Kant, *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können*, A 154, u: *Werke*, Bd. 5: »Schriften zur Metaphysik und Logik«, hrsg. von W. Weischedel, Darmstadt, ⁵1983).

sposobnosti i ograničeni doseg kauzalnoga zakona ne dopušta bilo kakvo pomirenje determinizma i indeterminizma, već slobodu volje promatra samo relativno, tj. polazeći od mogućnosti njezina praktičnoga ozbiljenja sub specia ta dva ograničenja. Ako je sve u mijeni, niti zakon kauzalnosti niti ljudska sloboda ne mogu važiti već unaprijed bezuvjetno. Kategorički imperativ nije stoga za Pilara nikakva prethodna danost niti metafizički postulat kojem se čovjek treba približavati. Kategorički imperativ niče iz samoga života, u čijoj se neprestanoj mijeni uvijek iznova nadaju i nove dužnosti. Svako prethodno metafizičko ili etičko fundiranje života biva opovrgnuto upravo životom samim.

Nasuprot objektivnom događanju, koje se nalazi u neprestanoj mijeni, ljudski duh nastoji – obratno – zaustaviti to događanje, fiksirati ga i odrediti. Duh se po Pilaru protivi tom neprestanom kretanju, promjeni. To protivljenje ima svoj korijen već u spiritualističkom »svjetozrenju« zapadnjačke metafizike i kršćanstva koje je po Pilaru u potpunosti potisnulo važnost čovjekova tjelesnog bitka u svijetu. To je svjetozrenje »statičko«, budući da ono »cijeli naš svijet posmatra kao jedan nastroj, u kom vlada stalnost, u kome je mirovanje pravilo, a kretanje iznimka«. ⁴² To je po Pilaru »primitivno shvaćanje« zato što se protivi svakoj promjeni, a time i svakom napretku u afirmaciji života. I upravo je to jedna od bitnih značajki koje Pilar zamjera ne samo religijskom svjetozrenju nego i svjetozrenju Hrvata. On naime tvrdi

»da Slaveni u opće, a Hrvati naposeb naginju statičkom svjetozrenju. Naposeb pako sadržavaju statičko svjetozrenje osnovi najraširenijih religija, a osobito stari zavjet i Koran. Biblija usvaja potpuno statički princip, nesmiye se zaboraviti, da ona rad, tu zakonitost ljudskog života, taj svrsishodni kinematizam smatra samo kao kaznu ljudskom rodu za istočni grijeh, kao posljedicu Božje kletve: 'u znoju lica svoga jesti ćeš svoj kruh'. Statički duh starog zavjeta bio je uzrokom, da se je crkva tako odlučno opirala Kopernikovom iznašašću o kretanju zemlje. Gallileov 'eppur si muove' označuje samo jednu etapu u borbi, što je kinematski princip vodi sa statičkim.« ⁴³

Ta je tromost po Pilaru uzrokovala kod Hrvata tolike povijesne neuspjehe ne samo svjetonazorne, nego i političke naravi. To se zrcali prije svega u vezanosti pojedinca za zajednicu, za zemlju (zemljoteštvo), za tradiciju i običaje, što je uzrokovalo nesposobnošću prihvaćanja novih duhovnih, gospodarskih i političkih gibanja. Međutim, Pilar je daleko od toga da »kinematički« princip postulira kao jedinu zakonitost, prema kojoj se trebaju ravnati pojedinac i ljudsko društvo u cjelini. Naprotiv, on jasno uočuje da bezgranično važenje tog principa dovodi do potpunog unespokojenja ljudskog druš-

⁴² *Borba*, str. 51.

⁴³ *Ibid.*, str. 51–52.

tva, do zatiranja temeljnih vrijednosti i onih najboljih stečevina ljudskog društva, jednom riječju do *revolucije*. Kao što u filozofiji zagovara strogi psihofizički paralelizam, on jednako tako kulturno-filozofijski ustrajava na »ravnovjesju« statičkog i kinematičkog principa.⁴⁴ Ljudski život potrebuje stalnost, ali da bi se ona postigla, potrebna je borba i to upravo borba protiv te vječne mijene. Ona se dobiva samo kao borba za prostor i vrijeme, budući da se cjelokupni ljudski život odvija u vremenu i prostoru, ali ne kao u apriornim formama zrenja (Kant), nego kao u odrednicama koje se tek zadobivaju putem afirmacije i održanja života. U političkom smislu to npr. znači *borbu za vlastiti teritorij i povijest u okviru jednoga naroda*. Tek sa stjecanjem vlastita prostora i vremena opstojanja jedan narod uistinu zadobiva stalnost, izmiče pukoj mijeni kontingentnoga događanja i postaje »podmetom« vlastite sudbine. Borba za stalnost predstavlja ulaganje svih pokretnih ljudskih moći protiv pukog fizikalnog principa kretanja bez cilja i svrhe. Pojedinaac i društvo trebaju biti pokretači, ne pokrenuti. Oni trebaju definirati prostor i vrijeme svojega kretanja, a ne da budu naprosto gurnuti u njih. To svjesno kretanje prema cilju kao borba protiv nesvjesne pokrenutosti i bačenosti u kretanje događaja kojima ne raspolažemo jest kretanje poradi stjecanja horizonta trajne stabilnosti, trajnog mirovanja u realiziranosti svih ljudskih mogućnosti. Ono ne može biti nikad dovršeno zato što čovjek zbog svojih ograničenih spoznajnih i praktičnih sposobnosti nikad nije u stanju ozbiljiti taj dogovljeni poredak kao cjelinu. Stoga Kantov »ideal vječnoga mira mora ostati neispunivim idealom, kao i svi apsolutni ideali«.⁴⁵ Ljudski duh po svojoj biti teži za apsolutnošću, on nastoji obuhvatiti i spoznati cjelinu. U tom nastojanju on apstrahira od mnogih, navodno nebitnih svojstava jednoga predmeta kako bi zadobio opću sliku (ideju) o njemu. Međutim, u svijetu nema nebitnih svojstava i zbog toga svaka redukcija na bilo koje svojstvo nužno vodi u jednostranost. Svijet otuda nije nikakvo carstvo blistavih ideja, kako to naučava Platon, već svijet nesavršenosti, slučajnosti, manjkavosti i nepravilnosti. Jer ako ne bi bilo tako, onda svijet i život ne bi potrebovali nikakova usavršavanja. Ne postoji nikakva apsolutna spoznaja, kaže Pilar s Herbertom Spencerom. Ali ljudska težnja za apsolutnim jest po Pilaru »najbolji dio ljudske duše, glavni element veličine čovječje. Sve što je čovjek stvorio, sve po čemu se razlikuje od životinje, sve on to in ultima linea zahvaljuje svojoj težnji za apsolutnim, za savršenim. Po ovoj svojoj težnji postaje ljudski rod pokoljenjem, koje teži iz tmine u svjetlo. Veličina pojedinca čovjeka i čitavih naroda ovisi jedino o

⁴⁴ U odluci za taj srednji put Pilar se izravno nadovezuje na Rudolfa Euckena i njegovu koncepciju jednog »idealističkog aktivizma« koji počiva na jedinstvu zajedničkog stvaranja i života, tj. na jedinstvu čistog duhovnog života i njegovih praktičnih stečevina. Usp. o tomu R. Eucken, *Geistige Strömungen der Gegenwart*, Leipzig, 1916, posebice str. 96.

⁴⁵ *Borba*, str. 63.

jakosti te težnje za apsolutnošću, a drugo o sposobnosti pretvarati ju u realnost i njezinom pomoću savladati ljudsku relativnost, ograničenost i slabost.«⁴⁶ Ta »titanomahija«, borba za prevladavanjem ograničenosti čovjekova bitka, jest to što karakterizira cjelokupnu povijest ljudskoga duha. Ona svršava tragično kada ta težnja postane neograničena, kada čovjek prekorači granice vlastitih mogućnosti i kada se nastoji izjednačiti s Bogom samim. Pritom se zaboravlja da »kukavnih naših pet osjetila nikad ne može iscrpsti sve atribute objektivne opstojnosti«⁴⁷ i da je sama svijest isključiva u svojem tijeku spoznavanja, tj. u njoj se ne može istodobno odvijati više psihičkih događanja, nego je jedna jedinstvena struja, uska kapija doživljaja. Nastojanje svijesti da svoj subjektivni sadržaj unese u predmet spoznaje nije ništa drugo do umišljaj o objektivnom opstojanju. Takova transcendentna konstitucija objektivnoga svijeta predstavlja jedino našu predodžbu o zbiljnosti, ne zbiljnost samu. To ograničenje spoznaje na naše subjektivno postignuće, u kojem se niječe spoznatljivost stvari po sebi, Pilar shvaća kao veliku zaslugu Immanuela Kanta. Povrh njega Pilar dodaje da se put zadobivanja objektivne spoznaje pokazuje kao borba protiv vlastite subjektivnosti, kao put prevladavanja ograničenosti čovjekove sjetilnosti.

Kroz to samoprevladavanje čovjek stječe koliko uvid u ograničenost svojih spoznajnih moći toliko i uvid u ograničenost tako zadobivenih spoznaja. Mjera nije nikakav metafizički princip, već čovjekovo praktično postignuće u nastojanju oko zadobivanja ravnoteže između sjetilnosti i duhovnosti. Dok je »orgija sjetilnosti« bila uzrokom propasti antičkoga svijeta, kršćanstvo nosi biljeg dubokog asketizma i usebnosti. Nasuprot obiju ovih krajnosti Pilar smatra da se domet jedne filozofije ili jednog svjetozrenja zrcali jedino u *praktičnoj uspješnosti*, to znači u afirmiranju i usavršavanju zbiljskoga života. Svrha života i nije ništa drugo do to usavršavanje i tomu moraju biti podređene sve ljudske moći:

»Život mora biti usavršavanje na svim poprištima svojim, i to nužno, ako neće prije ili kasnije doći do svoje negacije. Samo usavršavanje života u cjelosti i u dijelovima njegovim može i mora biti svrha života.«⁴⁸

Životnu značajnost imaju dakle sve one tvarne i duhovne moći koje popupiru razvoj života u cjelini i u njegovim pojedinačnim dijelovima. Život nije nikakva puka danost, već to što se zadobiva kroz njegovo ozbiljenje kao usavršavanje, kao put od potpune nesavršenosti k potpunom savršenstvu, kao

⁴⁶ Ibid., str. 66.

⁴⁷ Ibid., str. 68.

⁴⁸ Ibid., str. 96.

sebeprevladavanje poradi sebezadobivanja u novim mogućnostima vlastita bitka. Iz tog samoozbiljenja života u meni i kroz mene tek se rađa moje Ja.

2. Samobivstvo praktičnoga Ja

Život se afirmira u samome sebi, tj. on svoje tjelesne i psihičke sposobnosti stavlja u službu vlastita samoodržanja⁴⁹ i u odnosu na taj imperativ svaka filozofija koja ne polazi od prvenstva života svršava u jednom životu tuđem spiritualizmu, u preziru prema životu u njegovoj tjelesno-duševnoj cjelovitosti. I obratno, puki materijalizam svršava u orgijanju slijepe sjetilnosti koja se nikad ne može uzdići iznad tog sjetilno danog.

Život uopće jest univerzalni horizont svakog mogućeg uzbiljenja pojedinačne egzistencije, pa tako i mojega Ja. Život je sve što Ja uopće ima: zahvaljujući njemu ono iskušava samoga sebe i izvanjski svijet i to iskustvo nije moguće bez pretpostavke pukog postojanja, života. U odnosu na život »Ja« u svojem početku predstavlja tek nerealiziranu mogućnost. »Doživljaj ojastvenja«,⁵⁰ svijest o vlastitu Ja, konstitucija »sekundarnog Ja« događa se samo tijekom života, putem njegova individualnog afirmiranja. Empirijski se može dokazati samo postojanje tog sekundarnog Ja koje Pilar naziva i »praktičko Ja«. Praktičko Ja je jedinstvo duše i tijela u njihovu ozbiljenju, djelovanju, afirmaciji života. Predmet Pilarovih razmišljanja o Ja može stoga biti samo to praktično, empirijski dokazivo Ja. Kršćanski nauk o besmrtnosti duše za njega je stvar vjere i metafizike. Besmrtnost duše nije praktički dokaziva i stoga nije sastavnica Pilarova nauka o Ja. Tu ponovno postaje vidljiv razlog Pilarova praktično-filozofijskog pristupa problemu konstitucije Ja. »Moje 'ja' postoji tek onda, kad je naša svijest postigla toliku punoću i snagu, da postaje od praktičke relevancije, da postaje jedan faktor, jedan elemenat snage, koji je u stanju u svijetu proizvesti bitne promjene, s kojim svijet dosljedno tome računa.«⁵¹ Ja se dakle spoznaje po svojem djelovanju, tj. po svojoj afirmaciji

⁴⁹ Mogli bismo kazati da je život u svojem samobivstvu i samosvrhi Pilarova *metafizička* kategorija, budući da se on u svojoj samoutemeljenosti i samointencionalnosti odnosi jedino na sebe, tj. immanentan je jedino sebi: »Ono što mi zovemo afirmacijom života u samom sebi, znači da život sve svoje biće, svu svoju raspoloživu snagu, sve svoje sposobnosti, sve svoje osjećanje, dapače i pojave užitka i boli, sve svoje prirodne okvire, koje je izgradio, stavlja u prvom redu u službu svoga samoodržanja. Pod pritiskom te aksiomatične spoznaje uzdigli smo afirmaciju života do osnovke našega svjetozrenja« (ibid., str. 101). Takvo utemeljenje života na njemu samom nadilazi Diltheyevo shvaćanje života kao horizonta duhovnih objektivacija i približava se Nietzscheovoj filozofiji života u smislu prihvaćanja života kao jedine i zadnje izvjesnosti, tj. u smislu vraćanja iskustva u granice mogućnosti *životnoga iskustva*.

⁵⁰ Pilar tako prevodi kategoriju »das Icherlebnis« koju Otto Weininger rabi u svojoj knjizi *Geschlecht und Charakter, eine prinzipielle Untersuchung*, Wien/Leipzig, 1903, kod Pilara na str. 22.

⁵¹ Ibid., str. 26.

života, u kojem se mijenja koliko život (individualni i opći) toliko i izvanjski svijet. Vrijednost vlastita Ja mjeri se prema toj oblikovnoj i djelatnoj sposobnosti afirmacije života. Ta afirmacija, čiji je nositelj pojedinačno Ja, »opseže logičku, religioznu, etičnu i socijalnu svijest ljudsku«,⁵² tj. sve one objektivacije čovjekova duha u kojima konkretni ljudski život dolazi do ozbiljenja. Ti oblici svijesti nisu za Pilara nikakvi isprazni teorijski konstrukti, već proizvodi čovjekova odgovornog odnošenja prema samome sebi, tj. prema sebi kao vrijednosti koju uvijek iznova treba potvrđivati. Bez te usidrenosti u životu sve te objektivacije ne bi mogle zahtijevati nikakvo pravo važenja za ljudski život. Tako Pilar u okviru života svodi i logiku, ona po njemu mora imati etički karakter. On se u tomu ponovno poziva na spomenutu knjigu Otta Weininger, gdje se kaže: »Logika i etika u svom bivstvu i nisu nego dužnost naprama samome sebi.«⁵³ Život kao mjerilo svih objektivacija duha podrazumijeva da sve gore spomenute znanosti ne mogu imati smisla i važenja izvan njega samog, tj. izvan okvira praktično-filozofijskoga zahtjeva za što je moguće potpunijim potvrđivanjem i samopotvrđivanjem života. Sve je etički relevantno ukoliko s Pilarom etičkim označimo sve ono što omogućuje da se život razvije u svoj svojoj punini. Pilar je utoliko vrlo dobro svjestan da svakoj filozofiji života prethodi život kao uvjet mogućnosti refleksije o njemu uopće.

Čovjek u životu nema ništa drugo osim tog svojega Ja kao najviše praktične vrijednosti. On prema njemu *mora* zauzeti aktivan stav, nastojati da ga ozbilji u svim njegovim mogućnostima. U tomu mu služe sve raspoložive duhovne i tjelesne mogućnosti i s obzirom na to svako davanje prvenstva materijalnom ili duhovnom samo šteti ozbiljenju tog izvornog cilja.

Prvi korak k ozbiljenju vlastita samobivstva jest za Pilara antički zahtjev za upoznavanjem samoga sebe (γνώθι σεαυτόν), jer afirmirati se može samo to što se može spoznati. Čovjek nije ništa drugo do Leibnizova monada otvorena vrlo uskim prozorom (sviješću) prema svijetu i afirmiranje vlastita Ja ne znači ovdje ništa drugo do tijek proširivanja tog uskog prozora, kapije svijesti.⁵⁴ Upoznati samoga sebe ne znači ostati zarobljen samim sobom, već

⁵² Ibid., str. 31.

⁵³ O. Weininger, *Geschlecht und Charakter*, str. 206 i 207, kod Pilara na str. 111.

⁵⁴ »Ako je naš život jedna ograničena prostorija u neizmjernosti vremena i prostora, a moje 'ja' prozor, kroz koji prodire božje svjetlo u nju, tada svako povećanje i proširenje toga prozora poboljšaje tu prostoriju, povisuje njezinu vrijednost za onoga, koji u njoj stanuje.« (Borba, str. 103) Nema nikakve dvojbe da Pilar ovdje naigrava na Leibnizovu monadologiju, u kojoj monade nisu ništa drugo do isijavanja božanske pramonade, o čemu ovdje govori i Pilar. Isp. o tomu G. W. Leibniz, *Vernunftprinzipien der Natur und Gnade. Monadologie*, hrsg. von Herbert Herring, Hamburg, 1956, §§ 14 i dalje. Međutim, Pilarova namjera nije da tu monadu potpuno obrati u samu sebe, što se na tragu Augustinova »noli foras ire, in te ipsum redi« dogodilo u kršćanskom pounutrenju i poduhovljenju izvanjskoga svijeta, već upravo da je potpuno otvori prema vani i da je kroz

jedno uzdizanje sebe iznad sebe, u kojem Ja postaje subjektom vlastita života. Drugim riječima, sebeuzdizanje iznad »primarnog Ja« jest za Pilara put postajanja sekundarnog Ja subjektom nad tim primarnim Ja kao objektom u njegovoj prethodnoj danosti. To je dijeljenje Ja u samome sebi, početak borbe protiv individualnosti u njezinoj prirodnoj određenosti, koja u tom predrefleksivnom stanju ne raspolaže samom sobom i time biva prepuštena kontingenciji društveno-povijesnoga bitka. Borba protiv te uronjenosti u svijet kontingencije jest borba individualnosti za njezin svjesni, subjektivni status u društvu i povijesti, borba za vlastito samobivstvo s onu stranu svake prirodne (slijepe) determiniranosti.

U toj borbi protiv samoga sebe Ja je istodobno subjekt i objekt svojega djelovanja. Kao subjekt svojega objektivnoga dijela Ja – paradoksalno – dospijeva do *objektivnih* spoznaja i to nastojanje leži u gore spomenutoj naravnoj težnji duha za apsolutnom spoznajom. Sa zadobivanjem tih objektivnih spoznaja, koje su lišene prethodne puke objektivnosti primarnoga Ja-bitka, dolazi do sebeuzdizanja individualnoga života, Ja postaje subjekt vlastite i izvanjske objektivnosti, ali subjekt koji se istodobno ozbiljuje koliko duhovno toliko i praktički.

Sebeizvanjštenje, tj. spoznaja objektivne zbiljnosti, predstavlja po Pilaru uvjet mogućnosti sebespoznanje (introspekcija, samoopažanje) i to praktički znači primjenu objektivnih spoznaja na vlastito Ja, tj. njegovo mijenjanje sukladno onom spoznatom. To je put na kojem Ja u jedinstvu svojih psihofizičkih moći stavlja samoga sebe sebi na raspolaganje, tj. postaje slobodno.

»Mi ćemo po vremenu pronaći, kako uplivišuć na naše tijelo možemo uplivišati na svoju dušu i obratno, i moći ćemo dobiti vlast nad svojim duševnim i tjelesnim životom. I tek tim putem možemo dobiti raspolaganje samim sobom, t.j. unutarnju slobodu. Ne moći raspolagati sa sobom znači nutarnju neslobodu.«⁵⁵

Stavljanje sebe na raspolaganje samome sebi događa se putem čovjekova aktivnog odnosa prema sebi, tj. putem borbe između njegova subjektivnog i objektivnog (predmetnog) dijela. U toj borbi subjektivnog i objektivnog dijela Ja kroz stavljanje sebe na raspolaganje samome sebi istodobno preuzima odgovornost za sebe kao cjelovito, odnosno duhovno i praktički djelatno biće. Izgrađujući samoga sebe i stječući time unutarnju i izvanjsku slobodu Ja istodobno gradi svoj vlastiti karakter (»značaj«). Taj samoodnos jest po Pilaru

suočavanje s izvanjskom zbiljnošću suprotstavi njoj samoj u njezinoj usebnosti, kako bi se iz toga zadobila ona psihofizička ravnoteža koja tek omogućuje ozbiljenje svih čovjekovih duhovnih i tjelesnih moći. To Pilar i izrijeком kaže: »pojedinaц nesmije se toliko zakukuljiti u svoju nutarnjost, da u njoj zahiri, da se otudi vanjskome životu, da za nj postane nesposoban« (*Borba*, str. 108).

⁵⁵ Ibid., str. 107.

»prvi i najvažniji moralni odnos u ljudskom životu [...] jer faktički nitko ne može tako daleko raspolagati sa menom, kao što to mogu ja sam«. ⁵⁶ Čovjekova izvorna (individualna) moralnost proistječe stoga iz ova dva momenta: iz sebespoznavanja (teorijski) i stavljanja sebe na raspolaganje samome sebi (praktički). To jedinstvo duha i karaktera čini pojedinca moralnim i istodobno odgovornim prema samome sebi, jer ukoliko čovjeka nitko ne može poznavati toliko koliko on poznaje samoga sebe, utoliko jednako tako nitko kao on ne može preuzeti umjesto njega odgovornost za njegovo djelovanje. I upravo se tu konstituira jedinstvo logike i etike: logički zamjećujem unutarne zakonitosti mojega svjesnoga života (teorijski) i iz toga stječem uvide u mogućnosti vlastita individualnoga djelovanja (praktički). ⁵⁷ Teorijsko-praktično sebezadobivanje odigrava se u horizontu čovjekove vlastite ograničenosti: čovjek polazi od vlastite subjektivnosti i posvuda traži ono *svoje*. Njegova subjektivnost je prizma kroz koju se prelama cjelokupna zbiljnost. ⁵⁸ Otuda i njegova odgovornost ne može biti apsolutna – apsolutno moralan može biti samo Bog kao posjednik apsolutne (objektivne) spoznaje. Individualna odgovornost odnosi se poglavito na samoga pojedinca, budući da on najbolju spoznaju može steći jedino o samome sebi. To je moralni imperativ svakog pojedinca i svakog naroda koji Pilar formulira dvostruko, u pogledu na Boga (spoznajno) i u pogledu na samoga sebe (praktički). On najprije postulira

⁵⁶ Ibid., str. 109. Ova tvrdnja ide sve do Pilarova uvjerenja »da svatko u svojoj duši, u svojstvima i nagnućima svoga 'ja' nosi uvjete svoje sudbine na tom svijetu. Naša se sudbina razvija pragmatičnom zakonitošću iz misli, iz uvjerenja, težnja i nagnuća, koja vladaju našim jastvom« (ibid., str. 29). To znači da se čovjek kroz spoznaju svojih misli, uvjerenja, nagnuća itd. može uzdići iznad toga što se na razini predjastvenog života obično doživljava kao sudbina i postati njezinim gospodarom na razini svjesnoga bitka, dakako uz ogradu da to nikad nije moguće u apsolutnom smislu.

⁵⁷ Upravo u logici treba se po Pilaru osvjedočiti odgovornost ljudske inteligibilnosti prema njegovu »empiričkom Ja«. Inteligibilni i etički odnosi prema izvanjskom svijetu mogući su samo pod pretpostavkom istih takvih odnosa prema samome sebi. »Moralan u životu bit će samo onaj, koj je moralan prama samom sebi... Istinit u životu, iskren svojoj okolini moći će biti samo onaj, tko je iskren i istinit sam sebi.« (Ibid., str. 110–111) Otuda niti logika niti etika ne mogu biti promatrani izvan ovog samoodnosa i odnosa spram izvanjskog svijeta (bližnji, društvo, država itd.). One nisu nikakve čiste ili stroge normative znanosti, već to što izvire iz života i zrcali čovjekovu doraslost zadržavajući individualnog (i jednako tako univerzalnog) afirmiranja života. Isp. također Otto Weininger, *Geschlecht und Charakter*, Leipzig, 1903, str. 206 i 207, kojeg ovdje opetovano navodi Pilar.

⁵⁸ »Čovjek gleda svijet kroz naočari svoje subjektivnosti, čovjek vidi u svijetu ono, što je u njemu, što je sukladno sa njegovom nutrinom. Čovjek dapače u svijetu traži uvijek sebe, dotično ono, što je njemu sukladno.« (Ibid., str. 111) Međutim, to subjektivno ograničenje spoznaje, koje Pilar preuzima od Kanta, ne znači za njega potpuni pad u subjektivizam: upravo izlazak u svijet predstavlja dijeljenje individualnosti na subjektivnu i objektivnu, borbu za subjektivnost putem stjecanja objektivnih spoznaja s onu stranu ovog prethodnog zahtjeva za svodenjem cjelokupne zbiljnosti na ono *vlastito*. U tomu Pilar nije nikakav transcendentni filozof.

»dužnost pojedinca da bude istinit i da svoju nutrinu u prvom redu osnuje na božjoj, t.j. objektivnoj istini, tako objektivnoj, kako je on u poštenoj borbi prama laži i dvojbi može objektivnom spoznati i ustanoviti.«⁵⁹

Taj spoznajnoteorijski imperativ istinitosti, koji Pilar utemeljuje u Bogu samom, zahtijeva od čovjeka maksimum borbe protiv vlastite subjektivnosti u cilju stjecanja što objektivnijih (savršenijih) spoznaja, na temelju kojih se trebaju otkloniti subjektivne, općenito uvriježene i kao samorazumljive prihvaćene laži. Imperativ istinitosti jest utoliko etički ukoliko moje vlastito djelovanje na temelju ispravnoga uvida ima općeobvezatno važenje i prinosi boljitku zajednice u cjelini. Bez tog uvida nije moguće ni ispravno djelovanje i zahtjev za istinitom spoznajom ima stoga izričito etički karakter. Još više, istinita spoznaja i jest poradi ispravnog djelovanja i stoga cjelokupna teorija mora biti u službi zahtjeva za maksimalnim afirmiranjem čovjekove moralnosti. To je Pilarov drugi imperativ:

»Ustanovljujemo kategoričkom dužnošću svakog pojedinca razvitak svoje nutarnosti staviti pod upliv i pritisak težnje za moralnošću i etičnošću, i to toliko apsolutne težnje, koliko to cijena našega života kao maximum podnijeti može.«⁶⁰

Tek iz ova dva imperativa za istinitim spoznavanjem i ispravnim djelovanjem pojedinac se može (dakako ne u apsolutnom smislu) uzdići iznad vlastitih zabluda i predrasuda, prevladati svoju subjektivnosti i svjesno preuzeti odgovornost za samoga sebe i time postati svjestan svoje odgovornosti prema drugima. Čovjek čini grijeh tek kada se ne želi uzdići iznad tih svojih zabluda i iznad svoje uronjenosti u zadovoljstvo postojećim stanjem, tj. kada ne vrši dalju afirmaciju života qua sebezadavanje.

Prevladavajući samoga sebe na način neprestanog sebezadobivanja čovjek postupno počinje određivati samoga sebe, tj. on svoje Ja kao puku mogućnost pretvara u određenu zbiljsku individualnost. Taj tijek sebezadobivanja u samobivstvu Pilar nazivlje *autodeterminacija*. Ona po njemu označuje naše individualno nastojanje da se što više razvijamo iz samih sebe i »da mi u svom mišljenju i htijenju budemo što neodvisniji od naše okoline.«⁶¹ Autodeterminacija nije bezgranična u smislu potpunog ukidanja svih izvanjskih odredbi moje egzistencije. Naprotiv, ona je koliko oslanjanje na vlastite duhovne i tjelesne moći toliko još više svijest o granici mogućnosti vlastita sa-

⁵⁹ Ibid., str. 112.

⁶⁰ Ibid., str. 112.

⁶¹ Ibid., str. 127.

moodređivanja. Ona nije apsolutna sloboda volje, već tijekom zadobivanja slobode pod vidom prethodne određenosti biologijskim, odgojnim, svjetonazornim, vjeronazornim i drugim zatečenim momentima čovjekova opstojanja. U tom sebeograničavajućem smislu autodeterminacija znači biranje onih vrijednosti za koje se pojedinac odlučuje u svojem životu i kojima se treba dosljedno pokoravati. U tomu Pilar, premda zgodimice⁶² zagovara aksiološki relativizam, ostaje u okvirima zapadnjačkog vrijednosnog mišljenja svijeta.

»Autonomija moga 'ja' sadržaje u sebi to, da ja sam postavim granice svoje emancipacije, da s a m izaberem one autoritete, koje ću priznavati i kojima ću se pokoravati, i da s a m označim opseg ograničenja, kojemu ću podvrći svoju težnju za samobivstvom, ili popularno rečeno za slobodom. Neima ni apsolutne slobodne volje, kano ni apsolutne neslobode.«⁶³

Pilar gore postulira »dužnost pojedinca [...] da svoju nutrinu u prvom redu osnuje na božjoj, t. j. objektivnoj istini«,⁶⁴ dok ovdje pod autonomijom individualne volje podrazumijeva da Ja treba postaviti granice vlastite emancipacije i da izaberem vlastite »autoritete«. Za postavljanje granica vlastitoj emancipaciji čovjek bi morao poznavati to što je izvan samih tih granica, tj. morao bi poznavati onaj horizont slobode koji prekoračuje njegovu individualnu slobodu, što je i po samom Pilaru nemoguće. Drugo, ukoliko ja »s a m« trebam izabrati autoritete i vrijednosti, kojima ću se pokoravati, onda taj autoritet ne mora nužno biti Bog. Ili – spoznajnoteorijski: ako nema apsolutne spoznaje, kako onda mogu znati da postoji Božja, objektivna istina, prema kojoj bi se morao ravnati u spoznavanju i djelovanju. I etički i spoznajnoteorijski individuum po Pilaru ne može fundirati svoj bitak u Bogu, budući da su i spoznaje i vrijednosti relativne. I treće, relativnost slobodne volje ne može iz same sebe zadobiti niti uvid u potpunu slobodu niti spoznaju vlastite neslobode zato što se prema objim apsolutnim krajnostima odnosi relativno, tj. ne može dospjeti do njih.

Te tri antinomije prate cjelokupni izvod ovog Pilarovog djela. On ih nastoji riješiti ponovno vraćajući se na individualno-subjektivni život i na zadaću pojedinca da otkrije njegovu svrhu. Ona se otkriva ponovno kroz borbu subjektivnog i objektivnog momenta u Ja, tj. kroz borbu subjektivnih i objektiv-

⁶² Kazao sam zgodimice zato što njegova cjelokupna misao kreće između zahtjeva za utemeljenjem života na temeljnim (vječnim) kršćanskim vrijednostima, dok se s druge strane prestano naglašuje relativnost ljudske spoznaje i utoliko nemogućnost ozbiljenja tih vječnih vrijednosti. No Pilar svjesno ne želi izbjeći tu antinomiju, nego je postulira kao temeljnu značajku čovjekova opstojanja. Pritom, međutim, nije vidljivo zašto se on opredjeljuje upravo za te, kršćanske vrijednosti, a ne za neke druge.

⁶³ Ibid., str. 127.

⁶⁴ Isp. ibid., str. 112.

nih vrijednosti. Dok su subjektivne vrijednosti ovisne o subjektivnom na-
hođenju, ograničene, prolazne i promjenjive, objektivne vrijednosti važe ne
samo individualno-subjektivno nego su općeobvezatne (intersubjektivno važe-
će), i to s trajanjem koje nadilazi pojedinačni ljudski život ili više generacija.

»Objektivna vrijednost sastoji se dakle poglavito u sposobnosti biti trajno na
korist nječemu, što je život ili služi životu, znači biti aktivan elemenat u afirmaciji
ili usavršenju života. Ali i kod koristi je mjerilo objektivnosti njezina trajnost.«⁶⁵

Afirmiranje života jest opetovano mjerilo trajnosti jedne vrijednosti. Bo-
reći se protiv svoje konačnosti čovjek nastoji postići stabilnost u svojem ži-
votu, ozbiljiti sve one vrijednosti koje život ozbiljuju u svoj njegovoj punini.
Stoga se čovjekov život otkriva kao »volja za vrijednost« – kaže Pilar s Weiningerom,⁶⁶ – koja je po Pilaru »ona 'scintilla conscientiae', iskra savjesti, što u svakomu čovjeku drijema, ona se pokazuje u grizodušju (grižnji savjesti) koja nas muči, kad smo se ogriješili o moralne zakone, ogrezli u opacine i tim došli u konflikt sa našom voljom za vrijednošću.«⁶⁷ »Volja k vrijednosti« jest dakle volja za prevladavanjem vezanosti za neposrednu korist i trenutačno vrijedne stvari. To je volja za samoprevladavanjem one statičnosti vlastita bitka u kojoj je pojedinac prepušten bujici nametnutih vrednota, mnijenja i samorazumljivosti, u kojoj on ne prepoznaje niti samoga sebe, niti izvanjski svijet niti nekakvu trajniju svrhu cjelokupnoga opstojanja. »Volja k vrijednosti« jest put sebezadobivanja kao vrijednosti u izvršenju toga što nije samo zrcalo puke subjektivnosti, nego toga što u sebi posjeduje nešto od objektivnoga važenja i što utoliko može biti priznato u dužem vremenskom slijedu i kao takvo korisno za cjelokupnu zajednicu. Tek u tom širem vremenskom i prostornom horizontu i samo moje Ja može fungirati kao vrijednost, kao zbiljski subjekt povijesti i sudbine svoje zajednice. Stoga je po Pilaru »dužnost svakoga ostvariti u sebi drijemajuću volju k vrijednosti, boriti se za što veću vrijednost svoga 'ja'«. ⁶⁸ Bez te volje kao zbiljske borbe svaki govor o afirmaciji života i samobivstvu pojedinačnog Ja ostaje puki metafizički umišljaj.

Pilarova konstitucija pojedinačnog Ja nosi ovdje poglavito individualističke crte, premda on tom individualizmu neprestano postavlja granice (konačnost čovjekova bitka, ograničenost spoznaje itd.). Ali njegov uvid u individualni karakter odgovornosti i moralnosti pod vidom zahtjeva za objektivnošću vrijednosti suočuje pojedinca s njim samim i svijetom u cjelini na jedan način koji mu u posve *modernom* smislu više ne dopušta da se krije iza općih

⁶⁵ Ibid., str. 147.

⁶⁶ Isp. ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid., str. 152.

kategorija odgovornosti, pravičnosti, istinoljubivosti itd., nego mu nalaže da izravno polazeći od samoga sebe u svojem životu učini te kategorije zbiljskim i da odgovara za njihovo ozbiljenje. U nemogućnosti sebeizmicanja takovu zahtjevu pojedinac je izručen nužnosti afirmacije života, prije svakog pozivanja na ono opće i bijega u njega. Tek u tomu on stječe svoju individualnost i postaje zbiljski nositelj trajnih vrijednosti. *Ja postaje tek kroz svoje sebezprevladavanje.* Individualnost nije nikakva metafizička kategorija, ona nije sebezpostavljanje Ja u svojoj nutarnosti niti samoosvješćivanje subjekta o općevažnoj transcendentnoj jezgri niti bilo kakvo postignuće u sebe vraćene transcendentne subjektivnosti, već izričito jedno sebezadobivanje u sebezprevladavanju, u kojem se individua neprestano uzdiže do svojega Ja i time do svog zbiljskog života. To moći uvijek iznova stajati iznad samoga sebe kao danosti jest to što po Pilaru uopće omogućuje bivanje individualnosti, ali ne na način apstrahiranja od njega, već upravo uvijek iznova vraćajući se njemu kao polazištu i dolazištu svakog djelovanja. Ja – to je porast događanja bivanja u meni samom, neprestani tijek ukidanja vlastite postavljenosti.

3. Statičko svjetozrenje Hrvata

U kakvoj svezi sada stoji Pilarovo praktično-filozofijsko utemeljenje individualizma s problemom jedinstva hrvatskoga naroda?

Već u uvodnom dijelu pošli smo od Pilarova temeljnog uvida u težinu i opasnost situacije u kojoj se tada nalazi hrvatski narod. Opasnost te situacije povećava se s činjenicom da u to vrijeme hrvatski narod ne raspolaže vlastitom poviješću, on je razjedinjen iznutra u svom nacionalnom biću i jednako tako izvanjski, to znači raskomadano na više »zemalja«. Hrvatski narod je u toj situaciji i duhovno i politički izručen volji tuđih interesa, on je »predmet« tuđih duhovno-političkih nastojanja i utoliko se nije uzdigao do »podmeta« vlastite sudbine i povijesti.

Taj predmetni karakter hrvatskoga naroda uzrokovao je po Pilaru gubitak svijesti o vlastitoj snazi samoodržanja i vlastitoj vrijednosti. I tu sada njegovo razumijevanje individualizma dobiva svoje puno važenje. Ukoliko se sada hrvatski narod shvati kao duhovna i politička individualnost, sa značajkama koje smo već na razini pojedinačnog Ja susreli kod Pilara, onda se prva zadaća hrvatskoga naroda sastoji u njegovoj borbi sa samim sobom, što ovdje znači: sa svojim predmetnim karakterom, sa statičnošću svojega bitka, s vezanošću za kolektivnu svijest, odgovornost i način gospodarenja nad svim dobrima. Duša hrvatskog naroda, premda prebogata u svojim mogućnostima, rastrgana je u samoj sebi upravo zbog prepuštenosti izvanjskoj samovolji tuđih interesa i Pilar stoga kaže da se hrvatski čovjek »treba da zagleda u svoju toli bogatu, ali tako nesređenu i osakaćenu dušu i da u tom produblje-

nom spoznanju crpe snagu za novi, bolji život. Jer samo u produbljenju i sređenju duševnoga života leži lijek proti onoj nesnosnoj i bolnoj plitkoći i nesređenosti kod Slavena uopće, a Hrvata naposeb, leži put do povišenja vrijednosti njihovog pojedinca, kano i do obuhvatnog čitavog naroda«. ⁶⁹ Uzdizanje do samovrijednosti (samobivstva) pojedinca jest pretpostavka prevladavanja predmetnosti čitavog hrvatskog naroda. Stajanje nad samim sobom kao pukom predmetnošću implicira istodobno stajanje iznad dosuđenoga usuda, iznad toga što hrvatskom puku dosuđuju tuđi politički interesi. »Težnja za podmetom«, za samoodržanjem i ozbiljenjem cjelokupne punine zbiljskoga pojedinca i njegova naroda treba po Pilaru biti svrha čovjekova života. Samo tako hrvatski čovjek i hrvatski narod uopće mogu prevladati svoje statičko svjetozrenje, svoju »uraslost« u geopolitički i duhovni okoliš. Ta uraslost kao potpuno odsuće individualistički strukturirane samosvijesti ide sve dotle da Hrvati štoviše i sam individualizam »recipiraju« od drugih naroda. Na to je oštricu svoje kritike naročito usmjeravao Pilarov uzor Antun Starčević koji kaže:

»Tko i sam sebe smatra za sužnja, taj se nemari čuditi, ako ga i drugi takovim scene. Tko nije svoj, taj je svačiji, jer od njega nestoji, čiji će biti. Tko se i hotice za sužnja izdaje, taj nema pravo, tužiti se, što ide od ruke, – što menja gospodare.« ⁷⁰

Borba za vrijednost vlastitog Ja otuda i za Starčevića i za Pilara znači borbu za vlastitu opstojnost, individualnost i stavljanje svoje sudbine na raspolaganje samome sebi, ali tako da se hrvatski narod kao individualnost uzmogne uzdići ne samo iznad vlastite predmetnosti, nego i iznad odnosa koji su kao povijesno uvijek iznova činili »predmetom«, a ne »podmetom«. Biti podmetom – to znači imati volju za vrijednošću, odnosno volju za »neodvisnošću i samostalnošću« u trajnom raspolaganju samim sobom. Tek tada hrvatski će narod po Pilaru steći onaj »značaj« koji je duboko ukorijenjen u biti njegova bića, ali koji zbog izvanjske i unutarne rastrganosti još nije ozbiljen u svoj svojoj punini. Veličina tog »značaja« ovisit će uvijek iznova o tomu hoće li hrvatski narod i dalje htjeti smatrati sebe sužnjem i »menjati« gospodara (Starčević) ili afirmirati svoj pojedinačni i skupni život oslanjajući se poglavito na sebe i svoje moći.

⁶⁹ Ibid., str. 104.

⁷⁰ A. Starčević, »Odgovor na pozdrav akademijske mladeži u Zagrebu dne 28. ožujka 1867.«, u: *Djela Ante Starčevića*, Knjiga I, str. 441.

»PODMET« A NE »PREDMET« Pilarovo zasnivanje hrvatskog individualizma

Sažetak

Ivo Pilar (1874–1933), utemeljitelj geopolitike kao znanosti u Hrvatskoj, pored svojih političkih i geopolitičkih studija napisao je i jedno filozofsko djelo: *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma* (Zagreb 1922). U ovom prilogu autor pokušava najprije osvijetliti pokretnike njegova filozofijskoga utemeljenja slavenskoga, odnosno hrvatskoga individualizma kako bi pokazao, u kojoj svezi ono stoji s njegovim političkom nazorima (Uvod). U prvom dijelu prikazuje se njegovo shvaćanje kategorije života, gdje se ispostavlja da život predstavlja neprekidno postajanje, u kojem život u samome sebi stalno ukida svoju vlastitu postalost i ozbiljuje nove životne mogućnosti. Pretpostavka tog samoozbiljenja jest dakle njegovo sebezprevladavanje u onom postalom, puko objektivnom. Tek time individuum dolazi do svoje individualnosti i subjektivnosti – ona nije ništa prethodno dano ili postignuće jedne u sebe vraćene transcendentalne subjektivnosti, već upravo to što se objektivira kao djelatni subjekt koji se temelji u strogom psihofizičkom paralelizmu (drugi dio). S obzirom na sam hrvatski narod ta borba za vlastitu subjektivnost znači zahtjev da sebi na raspolažanje stavi svoju vlastitu sudbinu i da preuzme odgovornost za vlastitu povijest (treći dio). Time bi hrvatski narod mogao ujedno prevladati predmetni karakter svojega bitka i uzdići se do subjekta vlastite povijesti.

»SUBJEKT« UND NICHT »OBJEKT« Die Grundlegung des kroatischen Individualismus bei Ivo Pilar

Zusammenfassung

Ivo Pilar (1874–1933), der Begründer der Geopolitik als Wissenschaft in Kroatien, hat neben seiner politischen und geopolitischen Studien auch ein philosophisches Werk: *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma* (Kampf um den Wert des eigenen »Ich«. Versuch der Philosophie des slavischen Individualismus, Zagreb 1922), verfaßt. In diesem Beitrag versucht der Verfasser, zuerst die Beweggründe seiner philosophischen Grundlegung des slavischen bzw. kroatischen Individualismus zu erhellen, um zu zeigen, in welchem Zusammenhang sie mit seiner politischen Ansichten stehen (Einführung). Im ersten Teil wird seine Auffassung der Kategorie des Lebens dargestellt, wo sich herausstellt, daß das Leben ein ununterbrochenes Werden bedeutet, in dem es sein eigenes Gewordensein in ihm selbst stets überwindet und die neuen Lebensmöglichkeiten verwirklicht. Die Voraussetzung dieser Selbstverwirklichung ist also seine Selbstüberwindung in dem Gewordenen, bloß Objektiven. Erst dadurch kommt das Individuum zu seiner Individualität und Subjektivität – sie ist nichts Vorgegebenes oder die Leistung einer in sich selbst zurückgeke-

hrten transzendentalen Subjektivität, sondern gerade das, was sich konkret als das handelnde, im strengen psychophysischen Paralelismus sich gründenden Subjekt objektiviert (zweiter Teil). Dieser Kampf um die eigene Subjektivität bedeutet in Anbetracht des kroatischen Volkes die Forderung, seinen eigenen Schicksal sich zur Verfügung zu stellen und die Verantwortung für die eigene Geschichte zu übernehmen (dritter Teil). Dadurch könnte das kroatische Volk zugleich sein Objektsein überwinden, und sich zum Subjekt der eigenen Geschichte erheben.